

KRAJ VJERE

Religija, terorizam i budućnost razuma

Sam Harris

evolutio evolutionis

Zagreb, 2009.

Izdavač:
evolutio evolutionis d.o.o.
Maksimirska 73, Zagreb

The End of Faith
Copyright © 2004 Sam Harris

PRVO IZDANJE

Prijevod:
Maja Kuzel

Design:
evolutio evolutionis d.o.o.

© evolutio evolutionis d.o.o.
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

1

Razum u progonstvu

Mladić se ukrcava u autobus koji polazi s kolodvora. Na sebi nosi kaput. Ispod kaputa nosi bombu. Džepovi su mu puni čavala, kugličnih ležajeva i otrova za štakore.

Autobus je prenatrpan i vozi prema središtu grada. Mladić sjeda pored sredovječnog para. Pričekat će da se autobus zaustavi na sljedećem stajalištu. Čini se da par pored njega kupuje novi hladnjak. Supruga je odabrala tip hladnjaka, no njen muž smatra da je preskup. Pokazuje na drugi hladnjak u brošuri širom otvorenoj u njenom krilu. Autobus stiže na sljedeće stajalište. Otvaraju se vrata. Supruga primjećuje da hladnjak koji je odabrao njen suprug ne pristaje u prostor ispod njihovih kuhinjskih elemenata. Novi putnici zauzeli su posljednja slobodna mjesta te se počeli okupljati u prolazu između sjedala. Autobus je sada pun. Mladić se osmjehuje. Pritiskom na dugme ubija sebe, par pored sebe i još dvadeset drugih ljudi u autobusu. Čavli, kuglični ležajevi i otrov za štakore uzrokuju dodatne žrtve na ulici i u automobilima u blizini. Sve se odigralo prema planu.

Roditelji mladića uskoro saznaju kako je skončao. Iako su tužni zbog gubitka sina, osjećaju golem ponos zbog njegovog

podviga. Znaju da je otišao u raj i utro put kojim će i oni krenuti. Usto je svoje žrtve zauvijek poslao u pakao. Pobjeda je dvostruka. Susjedi taj događaj smatraju vrlo dobrim povodom za proslavu, te roditeljima mladića daruju hranu i novac kako bi izrazili svoje poštovanje.

To su činjenice. To je sve što o mladiću znamo sa sigurnošću. Možemo li još nešto zaključiti o njemu na temelju njegovog ponašanja? Je li bio popularan u školi? Je li bio bogat ili siromašan? Je li bio niskog ili visokog kvocijenta inteligencije? Njegovi postupci nam ne kazuju baš ništa. Je li imao fakultetsko obrazovanje? Je li mu se smiješila svijetla budućnost inženjera mehanike? Njegovo ponašanje jednostavno ne daje odgovor na ovakva i stotine sličnih pitanja.¹ Pa zbog čega je onda vrlo lako pogoditi koje je religije taj mladić? Zbog čega je to tako lako da biste se mogli okladiti u svoj život da ćete pogoditi?²

VJEROVANJE je poluga koja, jednom kad se povuče, pomiče gotovo sve u životu jedne osobe. Jeste li znanstvenik? Liberal? Rasist? To su jednostavno vrste vjerovanja na djelu. Ono u što vjerujete stvara vašu viziju svijeta; diktira vaše ponašanje; određuje vašu emocionalnu reakciju na druge ljude. Ako sumnjate, razmislite kako bi se vaš način doživljavanja iznenada promijenio kad biste povjerovali u jedno od sljedećeg:

1. Preostala su vam još samo dva tjedna života.
2. Upravo ste osvojili sto milijuna dolara na lutriji.
3. Izvanzemaljci su vam usadili prijammnik u lubanju i upravljaju vašim mislima.

Ovo su tek riječi—dok u njih ne povjerujete. Kad u njih povjerujete, one postaju sastavni dio vašeg uma koji određuje vaše želje, strahove, očekivanja te ponašanje koje iz tog proizlazi.

Pa ipak, čini se da postoji jedan problem vezan uz neke od nama najdragocjenijih vjerovanja o svijetu: ona nas neumoljivo navode na to da ubijamo jedni druge. Jedan pogled u povijest ili bilo koje novine otkriva da predodžbe koji razdvajaju jednu grupu ljudi od drugih da bi ih ujedinile u ubijanju, korijen obično imaju u religiji. Ako ljudska vrsta sama sebe istrijebi putem rata, čini se da će to neće biti zato jer je tako zapisano u zvijezdama, već zato što je tako zapisano u našim knjigama; ono kako danas shvaćamo riječi poput “Boga”, “raja” i “grijeha”, odredit će našu budućnost.

Današnja situacija je sljedeća: većina ljudi na ovome svijetu vjeruje da je Stvoritelj svemira napisao knjigu. Nažalost, na raspolaganju nam je mnoštvo takvih knjiga, od kojih svaka tvrdi da jedino ona predstavlja apsolutnu istinu. Ljudi imaju običaj organizirati se u grupe ovisno o tome koju od tih suprotstavljenih istina prihvaćaju—radije nego da se udruže na osnovu jezika, boje kože, mjesta rođenja, ili bilo kojeg drugog kriterija tribalizma. Svaki od tih tekstova od svojih čitatelja zahtijeva da vjeruju u različite stvari i prakse od kojih su neke neškodljive, no mnoge nisu. Pa ipak, krajnje je neobično što se tekstovi slažu po pitanju od životne važnosti: Bog ne podržava “poštivanje” ostalih vjera ili stavova nevjernika. Iako je sve vjere tu i tamo dotaknuo duh ekumenizma, središnje načelo svake religijske tradicije glasi da su sve ostale tek hrpa zabluda ili su, u najboljem slučaju, opasno nedorečene. Netolerancija je, dakle, suština svake vjere . Jednom

kad osoba povjeruje—*uistinu* povjeruje—da određene predodžbe vode do vječne sreće, ili do njene antiteze, ona odbija prihvatiti mogućnost da ljudi koje voli budu zavedeni lijepim riječima nevjernika. Tolerancija u ovome životu jednostavno nije spojiva s vjerovanjem u život nakon ovog.

Ovakva razmatranja istog nam trenutka zadaju problem. Naime, diljem naše kulture se davanje kritika na račun nečije vjere trenutno smatra tabuom. Liberali i konzervativci su se oko ove teme usuglasili, što nije često slučaj, te zaključili da su religijska vjerovanja jednostavno izvan opsega racionalnog diskursa. Kritizirati nečije predodžbe o Bogu i zagrobnom životu smatra se nerazboritim, dok to nije tako kad se kritiziraju predodžbe o fizici ili povijesti. Zbog toga se niti ne razmišlja o tome koliko je vjera utjecala na odluku muslimanskog bombaša samoubojice da se raznese zajedno s desecima nevinih ljudi na ulici u Jeruzalemu. Pretpostavlja se da su ga potakli politički, gospodarski ili potpuno osobni razlozi. Očajni će ljudi i bez vjere činiti strašna djela. Vjeru se uvijek i svugdje razrješuje krivnje.

No tehnologija zna kako stvoriti nove moralne imperativne. Tehnološki napredak u umijeću ratovanja naposljetku je prikazao naše religijske razlike—a prema tome i naša *vjerovanja* u religiji—antitetičnima opstanku. Milijarde naših susjeda vjeruju u metafiziku mučeništva, u svaku riječ knjige Otkrivenja, ili u neki od fantastičnih pojmova koji se milenijima skrivaju u umovima vjernika, a to se više ne može ignorirati jer su naši susjedi sad oboružani kemijskim, biološkim i nuklearnim oružjem. Nema sumnje da ovakvi razvojni koraci nagoviještaju skori kraj našoj

lakovjernosti. Riječi kao što su “Bog” i “Alah” moraju doživjeti sudbinu “Apolona” i “Baala”. U suprotnom, uništiti će naš svijet.

Nekoliko minuta prisjećanja odbačenih loših svjetonazora navodi nas na pomisao da su takve konceptualne revolucije moguće. Razmotrimo slučaj alkemije: ljudi su njome bili fascinirani više od tisuću godina, no danas bi svatko tko tvrdi da zaista prakticira alkemiju bio proglašen nepodobnim za veći broj položaja od odgovornosti u našem društvu. Religija koja se temelji na vjeri mora skliznuti u zaborav na isti način.

Što je alternativa religiji kakvu poznajemo? Čini se da je to pogrešno pitanje. Kemija nije bila “alternativa” alkemiji; bila je to potpuna pobjeda istinskog znanja nad neznanjem u svom najraskošnijem obliku.³ Vidjet ćemo da, kao i kod alkemije, govoriti o “alternativama” religioznosti, znači ne vidjeti stvari onakvima kakve jesu.

Naravno, vjernici su različiti: neki iz određene duhovne tradicije crpe utjehu i inspiraciju te pritom u potpunosti ostaju tolerantni i cijene različitost, dok bi drugi i zemlju spalili do temelja kad bi to značilo kraj hereze. Drugim riječima, postoje *umjereni* vjernici i vjernici *ekstremisti*, a njihova mnogobrojna gorljiva vjerovanja i pothvati ne smiju se brkati. No jedna od ključnih misli ove knjige jest da su upravo umjereni vjernici nositelji užasne dogme: oni misle da će ljudi krenuti putem mira tek kad svatko nauči poštovati tuđa neutemeljena vjerovanja. Nadam se da ću uspjeti dokazati kako je upravo ideal religijske tolerancije, koji počiva na ideji da svaki čovjek sam treba odlučiti u što će vjerovati po pitanju Boga, jedna od glavnih sila koje nas vuku prema ponoru.

Treba nam vremena da bismo postali svjesni do koje mjere religioznost potiče nehumanost čovjeka prema čovjeku. To ne iznenađuje, budući da mnogi od nas još uvijek vjeruju kako je vjera temeljna sastavnica ljudskog života. U današnje vrijeme dva mita štite vjeru od utjecaja racionalne kritike, a oni, čini se, podjednako potiču i vjerski ekstremizam i vjersku umjerenost: (1) većina ljudi vjeruje da iz religioznosti proizlazi nešto pozitivno (npr. čvrste zajednice, etičko ponašanje, duhovno iskustvo) što se ne može ostvariti drugdje; (2) također, mnogi vjeruju da stravične stvari koje se ponekad čine u ime religije nisu proizvod *vjere* same po sebi, već naših nižih poriva—sila poput pohlepe, mržnje i straha—za koje je upravo religioznost najbolje (ili čak jedino) rješenje. Čini se da ova dva mita zajedno pružaju nesavladiv otpor prodiranju razuma u javni diskurs.

Mnogi umjereni vjernici krenuli su onime što se čini hvale vrijednim putem pluralizma, braneći jednakost svih vjera, no pritom ne primjećuju krajnje pristrane tvrdnje o istini svake od njih. Tako dugo dok kršćanin vjeruje da će jedino njegov brat po krštenju biti spašen na Sudnji dan, on nikako ne može “poštovati” vjeru drugih jer zna da ta vjera hrani oganj pakla koji čeka njene sljedbenike. Muslimani i Židovi obično s istom arogancijom gledaju na svoje pothvate, te milenijima neprestano ističu zablude ostalih vjera sa zanosom. Podrazumijeva se da su svi ti rivalski sustavi vjere podjednako neokaljani dokazima.

Pa ipak, intelektualci različitih profila, kao što su H. G. Wells, Albert Einstein, Carl Jung, Max Planck, Freeman Dyson i Stephen Jay Gould, objavili su da je rat razuma i vjere odavno završio. S tog gledišta čini se da neka naša vjerovanja mogu biti

proturječna. Pojedinaac može biti bogobožazni kršćanin nedjeljom, a znanstvenik ponedjeljkom, pri čemu nikad neće morati objašnjavati zaokret koji se, čini se, dogodio u njegovoj glavi dok je spavao. U njegovom slučaju čovjek može biti sit razuma, a vjera ostati cijela. U nekoliko prvih poglavlja ove knjige pokazat ću da ljudi mogu razmišljati na takav način jedino zato što je crkva na zapadu politički osakaćena. Tamo gdje se učenjake još uvijek kamenuje na smrt zbog sumnje u istinitost Kurana, Goulovova ideja o “konkordatu iz ljubavi” između vjere i razuma bila bi sasvim obmanjujuća.⁴

Ne kažem da su najdublja promišljanja vjernika, bili oni umjereni ili ekstremni, trivijalna, ne kažem čak niti da su pogrešno usmjerena. Ne može se poreći da većina ljudi ima emocionalne i duhovne potrebe koje se zadovoljavaju, ma koliko neizravno i po cijenu strahota, prevladavajućom religijom. Te potrebe neće se zadovoljiti pukim *shvaćanjem* našeg svijeta, bilo ono znanstvene ili neke druge vrste. Očito je da naše postojanje ima i svetu dimenziju, a naše prihvaćanje te dimenzije moglo bi biti najvažnija svrha ljudskog postojanja. No uvjerit ćemo se da ne trebamo vjerovati u tvrdnje koje se ne mogu provjeriti—primjerice, da je Isusa rodila djevica, a da je Kuran riječ Božja—kako bismo to postigli.